

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

NGUYỄN THỊ LÊ VÂN

**MỘT SỐ BIỆN PHÁP TU TỪ TRONG CÂU ĐỒ
DÂN GIAN CỦA NGƯỜI VIỆT**

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ HỌC

Thái Nguyên, 2011

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

NGUYỄN THỊ LÊ VÂN

**MỘT SỐ BIỆN PHÁP TU TỪ TRONG CÂU ĐỒ
DÂN GIAN CỦA NGƯỜI VIỆT**

**Chuyên ngành: Ngôn ngữ học
Mã số: 60.22.01**

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ HỌC

Người hướng dẫn khoa học: PGS.TS. ĐÀO THỊ VÂN

Thái Nguyên, 2011

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các số liệu khảo sát, điều tra, kết luận trong đề tài là trung thực và chưa từng công bố ở bất kì công trình nào khác.

Tác giả

Nguyễn Thị Lê Vân

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU

1.	Lí do chọn đề tài.....	1
2.	Lịch sử vấn đề.....	2
3.	Đối tượng và phạm vi nghiên cứu.....	4
3.1.	Đối tượng nghiên cứu.....	4
3.2.	Phạm vi nghiên cứu.....	4
4.	Mục đích, nhiệm vụ nghiên cứu.....	4
4.1.	Mục đích nghiên cứu.....	4
4.2.	Nhiệm vụ nghiên cứu.....	5
5.	Phương pháp nghiên cứu.....	5
6.	Đóng góp mới của luận văn.....	5
7.	Cấu trúc của luận văn.....	6
CHƯƠNG 1: CƠ SỞ LÝ LUẬN.....		7
1.1.	KHÁI QUÁT VỀ BIỆN PHÁP TU TỪ.....	7
1.1.1.	Các quan niệm chung.....	7
1.1.2.	Sơ lược về một số biện pháp tu từ.....	10
1.2.	CHIẾU VẬT VÀ CÁC PHƯƠNG THỨC CHIẾU VẬT.....	16
1.2.1.	Khái niệm chiếu vật.....	16
1.2.2.	Phương thức chiếu vật	17
1.3.	KHÁI QUÁT VỀ CÂU ĐỐ DÂN GIAN.....	18
1.3.1.	Khái niệm câu đố	18
1.3.2.	Phân loại câu đố.....	20
1.3.3.	Thế giới vật đố và thế giới liên tưởng từ vật đố.....	22
1.4.	CÂU ĐỐ VÀ CÁC BIỆN PHÁP TU TỪ.....	24

1.4.1. Quan điểm về mối quan hệ giữa câu đố và các biện pháp tu từ của các nhà nghiên cứu	24
1.4.2. Quan điểm của tác giả luận văn	27
1.5. Tiểu kết.....	28
CHƯƠNG 2: MỘT SỐ BIỆN PHÁP TU TỪ DÙNG ĐỂ CHUYỂN TRƯỜNG TRONG CÂU ĐỐ	29
2.1. <i>Kết quả thống kê.....</i>	29
2.2. <i>Miêu tả các cách chuyển trường trong câu đố.....</i>	29
2.3. <i>Vai trò của các cách chuyển trường trong câu đố.....</i>	63
2.4. <i>Tiểu kết chương 2.....</i>	64
CHƯƠNG 3: CHƠI CHỮ TRONG CÂU ĐỐ.....	68
3.1. <i>Kết quả thống kê.....</i>	68
3.2. <i>Miêu tả các thủ pháp chơi chữ trong câu đố.....</i>	68
3.2.1. <i>Chơi chữ bằng các phương tiện ngữ âm và chữ viết.....</i>	68
3.2.2. <i>Chơi chữ bằng phương tiện ngữ nghĩa.....</i>	92
3.2.3. <i>Câu đố dùng cách tá ý.....</i>	106
3.3. <i>Tiểu kết chương 3.....</i>	120
KẾT LUẬN.....	121

A/ MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

1.1. Một trong những thể loại của văn học dân gian rất gần gũi với đời sống tinh thần của nhân dân lao động là câu đố. Câu đố cung cấp thêm những góc nhìn mới mẻ, bất ngờ về những sự vật, hiện tượng đã trở nên quen thuộc với mỗi người. Câu đố được sử dụng rộng rãi, phổ biến trong đời sống sinh hoạt hàng ngày, không phân biệt tuổi tác và được dùng ở mọi miền của đất nước. Từ Nam chí Bắc, từ những em bé ngây thơ đến các cụ già tóc bạc, ai ai cũng biết đăm ba câu đố.

1.2. Câu đố không chỉ là một phương tiện giải trí của nhân dân sau những giờ lao động hay học tập vất vả, căng thẳng mà nó còn là phương tiện rèn luyện tư duy. Qua trò chơi Đố - Giải, năng lực tư duy, óc phán đoán của người chơi đã được nâng cao và luyện rèn. Như Bùi thị Thu Huyền đã nhận xét “ ..., câu đố là một trong những phương tiện đắc lực giúp trẻ có bộ não phát triển... Việc đưa câu đố đến cho trẻ là cách làm tốt để chúng có điều kiện phát triển nhanh về trí tuệ”. [27; 2]

1.3. Từ góc độ ngôn ngữ, câu đố là một phương tiện dùng để dạy - học ngôn ngữ. Hoạt động Đố - Giải chính là một trong những phương pháp dạy học mà ta thường nhắc đến khi dạy tiếng, đó là *Phương pháp sử dụng trò chơi ngôn ngữ*. Với phương pháp dạy học này, các em có thể tăng thêm vốn từ và học được cách nói gần gũi với lời ăn tiếng nói của nhân dân.

1.4. Với tư cách là một đơn vị của văn học dân gian, câu đố không chỉ thu hút được sự quan tâm của các nhà nghiên cứu folklore, các nhà văn hóa học, dân tộc học... mà còn có sức hấp dẫn lớn đối với các nhà ngôn ngữ học. Đến nay đã có

khá nhiều công trình nghiên cứu câu đố, song các công trình đó hầu như chủ yếu khai thác về nội dung, cách thức xây dựng câu đố, tiền giả định của các câu đố chứ chưa có công trình nào tìm hiểu một cách chi tiết về cách sử dụng các biện pháp tu từ trong câu đố dân gian. Nếu có thì cũng chỉ dừng lại ở sự liệt kê rất khái quát.

1.5. Nghiên cứu đề tài này, người viết hi vọng sẽ góp thêm một phần vào việc tìm hiểu loại hình văn học này từ phương diện ngôn ngữ học.

2. Lịch sử vấn đề

2.1. Theo điều tra bước đầu của chúng tôi, đến nay đã có khoảng trên 40 công trình nghiên cứu câu đố, song các công trình này chỉ nặng về sưu tầm hoặc là những bài nghiên cứu về một góc độ nào của câu đố, ví dụ:

- Ninh Viết Giao, Câu đố Việt Nam, Nxb Khoa học xã hội, H, 1996.
- Hoài Quỳnh (sưu tầm), Câu đố dân gian Việt Nam, Nxb Đà Nẵng, 2004.
- Hồ Anh Thái (sưu tầm), Câu đố Việt Nam, Nxb Hải Phòng, 2004
- Nguyễn Đình Thông (sưu tầm), Câu đố dân gian Việt Nam, Nxb Đại học Quốc gia Hà Nội, 2000.
- Nguyễn Văn Trung, Câu đố Việt Nam, Nxb Tp. Hồ Chí Minh, 2005
- Lâm Hồng Anh (tuyển chọn), Câu đố Việt Nam, Nxb Văn hóa thông tin, H, 2005.
- Nguyễn Xuân Kính, Tổng tập văn học dân gian người Việt, tập 3, câu đố, Nxb Khoa học Xã hội, H, 2005
- Mã Giang Lân, Lê Chí Quế, Tục ngữ, câu đố, ca dao, dân ca Việt Nam, Trường Đại học Tổng hợp Hà Nội, 1997.

Trong các công trình nêu trên, có ba công trình được chú ý nhiều hơn cả là công trình của tác gia Triều Nguyên, Nguyễn Văn Trung và Ninh Viết Giao . Bên cạnh việc tập hợp được một số lượng khá lớn câu đố, tác giả Nguyễn Văn Trung còn giới thiệu *xuất xứ, nguồn gốc; hoàn cảnh sử dụng, mục đích, chức năng câu đố; cách cấu tạo câu đố về mặt ngữ pháp, ngữ điệu, ngữ nghĩa...* Tác giả Triều Nguyên, phần khái luận về câu đố người Việt đã có cách tiếp cận câu đố ở bình diện thể loại khá toàn diện và có những kiến giải thấu đáo. Có nhiều vấn đề được đặt ra lần đầu như: *trường và hiện tượng xuất nhập trường trong câu đố, mô hình câu đố, câu đố tá ý...*

Một số tài liệu có bàn về câu đố nhưng hết sức sơ lược dưới dạng chương, mục, ví dụ:

- + Văn học dân gian Việt Nam của Đinh Gia Khánh (chủ biên) [26]
 - + Những đặc điểm thi pháp của các thể loại văn học dân gian của Đỗ Bình Trị [42]
 - + Văn học dân gian Việt Nam của Hoàng Tiến Tựu [46].
- Ngoài ra, cũng có một số bài viết nghiên cứu về câu đố như:
- + Đồng âm trong câu đố Việt của tác giả Đỗ Thành Dương [14]
 - + Đồng nghĩa trong câu đố Việt của tác giả Đỗ Thành Dương [15]
 - + Các hình thức chơi chữ trong câu đố của tác giả Triều Nguyên [34]
 - + Câu đố và tư duy nghệ thuật của tác giả Hồ Quốc Hùng [26].

Đặc biệt, theo chúng tôi được biết những khóa luận, luận văn hay luận án tiến sĩ nghiên cứu về câu đố có số lượng rất ít. Mới chỉ thấy một số công trình như:

- + Tiền giả định trong câu đố của người Việt, luận văn thạc sĩ của tác giả Tô Thị Phương Dung [13]

- + Một số vấn đề về bản chất thể loại câu đố Việt Nam với trẻ em, luận văn thạc sĩ Ngữ văn của tác giả Trần Thị Lan [33]
- + Câu đố dân gian của người Việt nhìn từ góc độ ngôn ngữ học, luận văn thạc sĩ ngôn ngữ học của tác giả Bùi Thị Thu Huyền [27]
- + Tìm hiểu về câu đố trong chương trình tiếng Việt tiểu học, Đề tài nghiên cứu khoa học của tác giả Đặng Thị Quỳnh [41]

Nhìn chung, các công trình nghiên cứu về câu đố thường nặng về sưu tầm, tuy đưa ra nhận xét nhưng chỉ là những gợi ý đối với người đọc. Có những công trình nghiên cứu chỉ chọn một số câu đố tiêu biểu để tìm hiểu, phân tích về một phương diện nào đó.

2.2. Đề tài của chúng tôi sẽ tiếp thu có chọn lọc những thành tựu của các nhà nghiên cứu đi trước, đồng thời đề tài sẽ cố gắng vận dụng những lí luận của Ngữ dụng học để tìm hiểu loại hình văn học dân gian này. Hi vọng đề tài sẽ đạt được kết quả như mục đích người viết đặt ra nói ở mục 4 dưới đây.

3. Đối tượng nghiên cứu, phạm vi nghiên cứu

3.1. Đối tượng nghiên cứu:

- Đối tượng nghiên cứu của đề tài là câu đố dân gian của người Việt.
- Ngữ liệu khảo sát là cuốn *Tổng tập văn học dân gian của người Việt (Tập 3)*, phần nói về câu đố và cuốn *Câu đố Việt Nam* của Nguyễn văn Trung, Nhà xuất bản TP HCM.

3.2. Phạm vi nghiên cứu:

Có thể tìm hiểu câu đố từ nhiều phương diện nhưng đề tài này chỉ tập trung tìm hiểu *một số biện pháp tu từ được sử dụng trong câu đố*.

4. Mục đích nghiên cứu, nhiệm vụ nghiên cứu

4.1. Mục đích nghiên cứu

Tìm hiểu một số biện pháp tu từ được sử dụng trong việc xây dựng câu đố dân gian của người Việt nhằm mục đích làm rõ tần số, cách sử dụng, từ đó thấy được vai trò của các biện pháp tu từ trong câu đố, trong việc xây dựng và giải đáp câu đố.

4.2. Nhiệm vụ nghiên cứu

Để đạt được mục tiêu đã đặt ra, đề tài xác định một số nhiệm vụ chủ yếu sau đây:

- Nghiên cứu những vấn đề lí lý thuyết liên quan được dùng làm căn cứ lí luận cho đề tài.
- Khảo sát, thống kê và phân loại đối tượng nghiên cứu theo các tiêu chí đã định trước.
- Phân tích, miêu tả vai trò của các biện pháp tu từ được dùng trong câu đố.
- Tổng kết các kết quả đã nghiên cứu được dưới hình thức biểu bảng và bằng lời.

5. Phương pháp nghiên cứu

Để thực hiện đề tài này, luận văn sử dụng các phương pháp nghiên cứu chủ yếu sau đây:

- Phương pháp thống kê, phân loại: Phương pháp nghiên cứu này dùng để thống kê và phân loại những biện pháp tu từ được sử dụng trong câu đố dân gian Việt Nam.
- Phương pháp Phân tích, tổng hợp: Phương pháp nghiên cứu này dùng để phân tích và tổng kết các biện pháp tu từ được sử dụng trong câu đố.